

mgr Michał Zając

Zygmunt Haupt. Podmiotowość i reprezentacja

Streszczenie

Praca niniejsza poświęcona jest zagadnieniom podmiotowości oraz reprezentacji w twórczości literackiej Zygmunta Haupta. Wskazuje ona na kontekst, w jakim twórczość tę można lokować: w głównym, acz nie wyłącznym, zarysie sięga on pism Sørena Kierkegaarda, Sigmunda Freuda, Jacquesa Lacana, a także Jacquesa Derridy. Praca podzielona została na dwie części, skupione odpowiednio wokół zagadnień dotyczących podmiotowości oraz reprezentacji. Część pierwsza w nawiązaniu do Michela Foucaulta wskazuje na językowe oraz dyskursywne podstawy humanistyki, oparte na fundujących ją formułach *homo sum* oraz *cogito ergo sum*. Język oraz słowa stojące u źródeł podmiotowego doświadczenia, jak to ukazuje w swojej twórczości Zygmunt Haupt, determinują również pozycję podmiotu w odniesieniu do innego oraz inności/różnicy. W sytuacji opisywanej przez autora *Pierścienia z papieru* służą one nie wyłącznie poznawaniu i doświadczeniu świata, ale także opanowaniu podstawowego afektu, jakim jest lęk. To lęk bowiem determinuje egzystencjalną sytuację i pozycję podmiotu, co ukazane zostaje w niniejszej rozprawie poprzez odwołanie do koncepcji Sørena Kierkegaarda zaprezentowanej w jego rozprawie *Pojęcie lęku*. W rozprawie tej filozof funduje podmiotowość na lęku poprzedzającym jakikolwiek inny możliwy rodzaj doświadczenia. Lęk naznacza podmiot oraz staje się impulsem uruchamiającym podmiotową dialektykę. Opisując egzystencjalną sytuację człowieka, Kierkegaard posługuje się biblijnym modelem pierwszego człowieka, Adama. Na jego przykładzie filozof ukazuje również mechanizm działania języka, który jednocześnie wprowadza zakaz i sprawia, iż podmiot zostaje – jak wyraża to Jacques Lacan – podzielony przez efekt językowy, to znaczy traci kontrolę nad znaczeniem, kiedy nie rozumie, co w momencie zakazu zostało w języku wyrażone. Język ponadto, wprowadzając różnicę, staje się źródłem struktury obejmującej swoim działaniem zarówno relacje seksualne (wprowadza różnicę seksualną) jak i społeczne (ustanawia zasady moralności). Kierkegaardowski opis struktury podmiotowej w oparciu o model Adama jako pierwszego człowieka odpowiada do pewnego stopnia podobnej próbie Sigmunda Freuda, aby w postaci mitologicznego Edypa ukazać model funkcjonowania ludzkiej podmiotowości. Struktura Edypalna oparta jest w równym stopniu na lęku i zakazie, co na pragnieniu i życzeniu. Dynamika lęku i pragnienia w zasadniczym stopniu określa dynamikę pisarstwa Zygmunta Haupta, kiedy ten wspomina własne dzieciństwo, relacje z matką oraz ojcem, a także swój

młodzieńczy, nieszczęśliwie zakończony związek z Panną. Sytuacja Edypalna, w jakiej odnajduje się podmiot prozy Zygmunta Haupta, staje się jasna również w zestawieniu z interpretacją Jacquesa Lacana, który w stadium zwierciadła oraz poprzez wprowadzenie porządków realnego, wyobraźniowego i symbolicznego przeformułował pole teorii psychoanalitycznej jak również samego kompleksu Edypa. To połączenie oparte na wspomnieniu i marzeniu myślenia wyobraźniowego z wyrażoną w piśmie realizacją literacką – szczególnie kiedy dotyczą one fundamentalnej relacji do matki, ojca lub ukochanej – tworzy w prozie Zygmunta Haupta symptomatyczny i znaczący, niemożliwy do rozwiązania splot. Przypomina on Lacanowski węzeł boromejski. Lęk i pragnienie transponowane więc na strukturę literacką stanowią dwie modalności Hauptowego myślenia. A jako jeden z celów własnego myślenia, a następnie pisania, autor *Baskijskiego diabła* wskazuje uspokojenie. Tę uspokajającą funkcję literatura dzieli z filozofią. Dyskusja, jaką na temat Kartezjańskiego *cogito* wywołał Michel Foucault, a następnie krytyka, jakiej interpretacja Foucaulta poddana została przez Jacquesa Derridę wskazuje na ten wymiar języka, który – poprzez fundowane na nim dyskursy, w tym nowożytny dyskurs racjonalności – służy właśnie odsunięciu lęku. Wrażliwy na ten aspekt kształtującego podmiotowe doświadczenie języka, Zygmunt Haupt sytuuje się w tradycji myślenia, która – pozostając krytyczna w stosunku do opartej na *cogito* nowożytnej koncepcji podmiotowości – odwołuje się raczej do heterogenicznej, zdecentralizowanej koncepcji podmiotowości, determinowanej u swych początków przez lęk.

Połączenie lęku i pragnienia kształtuje dialektykę podmiotową w oparciu o psychoanalityczną koncepcję popędu. Popęd w teorii Sigmunda Freuda łączy wyobrażenie słowne z wyobrażeniem rzeczy, staje się więc punktem odniesienia dla szczególnej, zbudowanej na różnicy oraz serii przesunięć, teorii reprezentacji. Teorię tę podejmuje, a następnie poddaje reinterpretacji Jacques Lacan, który w teorii popędu jako montażu ukazuje mechanizmy konstruowania popędowych wyobrażeń, przyjmujących formy ruchomych lub statycznych obrazów – figur popędu i pragnienia. Podjęta przez W. J. T. Mitchella koncepcja Jacquesa Lacana właśnie w oparciu o kategorię pragnienia pozwala na krytyczną interpretację wizualnych przedstawień, zarówno w formie obrazów, jak i filmów czy montażu. Metoda ta okazuje się użyteczna dla interpretacji licznych literackich portretów i przedstawień Zygmunta Haupta, który wszak sam przyznawał się do tego, iż myśli za pomocą obrazów. Będąca natomiast jednym z imperatywów Sigmunda Freuda przedstawialność lub możliwość przedstawienia staje się kategorią, wokół której organizowane są poszczególne przedstawienia. Wyznacza ona zarówno imperatyw, cel, jak i granicę możliwości przedstawienia. Znajduje ona swoją realizację zarówno w literackich portretach kreślonych przez Haupta, jak i w refleksji,

ukazującej mechanizmy samej reprezentacji oraz jej warunki. Wśród nich centralne miejsce zajmują kwestie związane z czasem i czasowością, a w dalszej kolejności powiązane z nimi zagadnienia przemijania, nieobecności i negatywności. Pisanie bowiem – tak jak słowo i język w koncepcji Sigmunda Freuda – konstytuuje szczególną, nieliniową czasowość. Wyrażona w literaturze, pozwala ona przemyśleć na nowo kwestie związane ze statusem literatury (jako sztuki), jak i jej symboliki. Pozwala również na nowo poddać namysłowi charakter samego symbolu, jakim w twórczości Zygmunta Haupta jest pokryty napisem (a zatem literami) grobowiec. Poświęcone symbolice grobu oraz umieszczonemu na nim napisowi rozważania Haupta odpowiadają teoretycznym twierdzeniom wyrażonym w zbliżonym kontekście zarówno przez Jacquesa Lacana jak i Jacquesa Derridę. W powiązaniu z symbolem grobowca pismo staje się znakiem nieobecności. Paradoksalna obecność i nieobecność w piśmie określa istotną stawkę i okazuje się wyzwaniem dla prozy ułaskowieckiego autora. Istotną, ponieważ konstytuuje go ona jako piszącego autora. Relacja do tego, co nieobecne i utracone, jak również relacja do innego i inności/różnicy kształtuje natomiast jego złożoną tożsamość. Projekt Zygmunt Haupta, poddający krytyce wiarę w językowe możliwości przedstawienia oraz pozycję piszącego i poznającego podmiotu, wpisuje się w ramy krytycznej nowoczesności. Poddając je krytyce, autor *Pierścienia z papieru* szuka takiej formy pisania, która pozwoliłaby na inny sposób rozumienia i myślenia. Jednocześnie pisarzowi chodzi o inne, odkrywcze doświadczanie świata dotkniętego nowoczesnym kryzysem przedstawienia. A zwłaszcza być może o podtrzymywanie istnienia świata utraconego na skutek katastrofy.